

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри корекційної та інклюзивної освіти Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ДЕФЕКТОЛОГІВ

У статті визначаються сучасні підходи до формування професійної культури майбутніх вчителів-дефектологів, в основу яких покладено підвищення рівня професійної підготовки фахівців галузі корекційної освіти та їх етико-деонтологічного рівня, розглянуто такт і етикет вчителя-дефектолога, оцінювання його вчинків та дій з етичних позицій.

Ключові слова: професійна культура, вчитель-дефектолог, корекційна освіта, деонтологія.

Колышкин А.В. Профессиональная культура будущих учителей-дефектологов.

В статье определяются современные подходы к формированию профессиональной культуры будущих учителей-дефектологов, в основу которых положены повышение уровня профессиональной подготовки специалистов области коррекционного образования и их этико-деонтологического уровня, рассмотрены такт и этикет учителя-дефектолога, оценивание его поступков и действий с этических позиций.

Ключевые слова: профессиональная культура, учитель-дефектолог, коррекционное образование, деонтология.

Kolyshkin A.V. Professional culture of future teachers-defectologists.

The article defines the modern approaches to the formation of the professional culture of the future teachers- defectologists, which are based on raising the level of professional training of special education and ethic-deontological level considered tact and etiquette teacher defectologists, evaluation of his behavior and actions with ethical positions.

Keywords: professional culture, teacher-defectologists, correction education, deontology.

Постановка проблеми. Докорінне реформування й удосконалення національної системи освіти, що відбувається внаслідок високої динамічності соціально-економічних процесів і трансформацій в Україні, потребує безперервного оновлення теоретико-методологічного підґрунтя цієї галузі, підвищення духовного та інтелектуального потенціалу педагогів. Не є виключенням у цьому контексті й корекційна освіта [5].

Гуманістична спрямованість корекційної педагогіки вимагає особливої уваги до особистісного розвитку дітей, корекції вад, що перешкоджають цьому процесу. Однією з умов, які забезпечують розв'язання завдань спеціальної школи, є удосконалення кадрового забезпечення корекційної роботи у закладах для дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

В умовах ускладнення завдань, які стоять перед спеціальною школою, підвищуються вимоги до вчителя-дефектолога, його особистісних і професійних якостей, рівня його професійної культури. Від професіоналізму педагога значною мірою залежить рівень передачі знань соціально-культурного досвіду підростаючому поколінню. Тільки педагог, який є високорозвиненою, культурною особистістю, зможе виховати особистість у своїх вихованцях. Сучасній спеціальній школі потрібен фахівець, який творчо реалізує нові технології навчання, постійно домагається високих результатів у своїй професійній діяльності.

Аналіз актуальних досліджень, які проведені Н.М. Басалюк (2011), В.О. Липою (2002), С.П. Мироною (2007) дозволяє стверджувати, що формування професійної культури вчителя-дефектолога є неперервним і тривалим процесом. Для корекційних педагогів, навчання яких упродовж всього життя є цілком зрозумілою необхідністю, підвищення рівня професійної культури є потужним стимулом і фактором професійного та духовного оновлення, дає змогу їм бути у постійному творчому пошуку,

стані відкритості та спрямованості у майбутнє [1; 3; 5]. У зв'язку з цим вирішення проблеми формування професійної культури майбутніх вчителів-дефектологів має велике соціальне значення і є основою нашого дослідження.

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні сучасних підходів до проблеми формування професійної культури майбутніх вчителів-дефектологів.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі до педагога системи корекційної освіти висуваються високі вимоги. Корекційно-розвивальна робота з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку, потребує особливих вимог до професійної компетентності педагога, оскільки вона є вирішальним фактором розвитку і навчання. Вирішення поставлених завдань значною мірою залежить від професіоналізму педагога, його культури, духовності, моральності [1].

Модель сучасного педагога має містити вимоги до рівня компетентності, розвитку і вихованості фахівця з огляду на виконання ним трьох найважливіших функцій: навчання, розвитку, виховання з обов'язковим урахуванням підвищення рівня педагогічної майстерності.

Професійна діяльність корекційного педагога спрямована на досягнення мети спеціального освітнього закладу, визначеної „Положенням про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку”: розвиток і формування особистості, забезпечення соціально-психологічної реабілітації і трудової адаптації учня, виховання в нього загальнолюдських цінностей, громадянської позиції. Конкретизація цієї мети здійснюється через виконання основних професійних завдань залежно від посадових обов'язків педагога [4].

У роботі з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку значення педагогічного керівництва зростає. Без допомоги вчителя діти з відхиленнями в розвитку часто виявляються неспроможні оволодіти тими

знаннями, уміннями, навичками, якими нормальні діти опановують, як правило, самостійно в процесі накопичення життєвого досвіду. Перед дітьми з обмеженими можливостями виникають такі важкі для них завдання, з якими вони самі справитися не можуть, тому необхідна значна педагогічна допомога зі спеціальної організації їх розумової та практичної діяльності в цілях формування у них системи дій, важливих для пізнання навколишнього світу, орієнтування в ньому, виконання практичних трудових завдань, спілкування з людьми.

У повсякденному діловому й неофіційному спілкуванні зі своїми вихованцями педагог повинен постійно демонструвати високі зразки моральності, етичної та естетичної культури, організованості, громадянської зрілості. Слід ураховувати, що учні спеціальних шкіл здатні виявляти критичне ставлення до особистості педагога, причому найбільш значущими для позитивної або негативної оцінки його в очах дітей є ділові, комунікативні і авторитарні якості [2].

У зв'язку з цим, одним із сучасних підходів до формування професійної культури майбутніх вчителів-дефектологів є розвиток їхньої комунікативної компетентності, який передбачає набуття ними високого рівня знання мови, її виразних можливостей, засобів переконання; володіння культурою спілкування – етикетної виваженості мовлення; уміння застосовувати досвід мовленнєвої діяльності в конкретній сфері спілкування, у даному випадку – у навчально-виховній, методичній, науковій.

Серед особистісних якостей майбутніх вчителів-дефектологів, що забезпечують ефект їх емоційно-вольового впливу на процес спілкування можна виділити: суггестивні якості (здатність до навіювання, до емоційного впливу на слухача, що дозволяє звертатися не тільки до його розуму, але і до почуттів); перцептивні якості (спостережливість, уміння „читати по обличчях”); здатність емоційно переключатись і використовувати палітру всіх емоційних засобів впливу; уміння знаходити і нестандартно

використовувати мовленнєві засоби, адекватні для досягнення конкретної навчальної мети, конкретного комунікативного завдання.

Педагог-дефектолог – людина, чиє авторитетне оціночне судження з приводу поведінки та діяльності дитини для останньої виявляється дуже значущим і, як свідчать досвід і експерименти, у спеціальній школі часто є вагомим чинником, що визначає положення учня в системі міжособистісних взаємовідносин членів дитячих колективів [2].

Учні з порушеннями психофізичного розвитку відчують потребу в спілкуванні з учителем на уроці. Якщо ця потреба не задовольняється через нерівномірний розподіл учителем своєї уваги на всіх учнів класу, у окремих школярів виникають різні порушення поведінки як своєрідні засоби привернути увагу до себе, компенсувати недостатність спілкування.

У сфері діяльності вчителя-дефектолога виявляються і батьки, які в більшості випадків глибоко переживають нещастя, але поведуться дуже по-різному. Педагог-дефектолог не повинен шкодувати часу на пояснення з родичами стану здоров'я і про можливий прогноз навчання та виховання. При розмові потрібно уникати як елементів зайвого оптимізму, так і залякування. Вчитель-дефектолог швидше, ніж будь-хто інший, може підказати батькам способи та прийоми, корисні в тій або іншій ситуації, що розвивають дитину, благотворно впливають на формування її емоційно-вольової сфери. До сфери діяльності педагога-дефектолога належить також пропаганда дефектологічних знань серед оточення.

Вчитель-дефектолог повинен постійно розв'язувати складні завдання, які ставить перед ним життя, його робота з дітьми та їх батьками. Для цього йому необхідно бути широкоосвіченим фахівцем. Це стосується перш за все його знань у галузі загальної та корекційної педагогіки.

Сучасні підходи до формування професійної культури майбутніх вчителів-дефектологів передбачають ґрунтовну теоретичну та практичну підготовку, яка дозволяє педагогу-дефектологу ефективно розв'язувати

завдання, що стоять перед ним. Він повинен володіти цілою низкою особистісних якостей, без чого неможлива успішна робота з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку. Дефектолог повинен мати такі якості, які б відповідали вимогам суспільства до людини, якій доручено справу виховання громадянина. У цьому плані дефектолог, як і будь-який інший педагог, має бути зразком культури, освіченості, морально бездоганної поведінки.

Серйозні вимоги висуваються до особистості педагога-дефектолога. Він повинен бути глибоко гуманною людиною, яка любить дітей та намагається їм допомогти. Якщо вчителя дратують діти з відхиленнями в розвитку, то йому протипоказано бути дефектологом.

Справжнім педагогом-дефектологом може стати лише дуже добра й терпляча людина, яка розумно реагує на найпростіші незвичні форми поведінки дітей з обмеженими можливостями.

Педагогу-дефектологу необхідно мати почуття гумору, уміти вчасно м'яко пожартувати з приводу деяких подій і в такий спосіб зняти напругу, запобігти конфлікту, який назріває. Проте глузування над дитиною в жодному випадку неприпустиме.

Ураховуючи підвищену збудливість, яка часто властива дітям з порушеннями психофізичного розвитку, схильність багатьох з них до негативізму, афектних проявів у поведінці, нестійкість діяльності та поведінкових актів, корекційна педагогіка стверджує необхідність створення в спеціальних школах охоронного педагогічного режиму. Звідси зрозуміло, яке значення має витримка педагога, його доброзичливість, здатність підтримати, мобілізувати дитину в її діяльності, пробудити в ній оптимізм, бадьорість духу, уміння попередити й педагогічно правильно подолати різні зриви в поведінці, активізувати стан здоров'я, сильні сторони її особистості.

Вчителю-дефектологу особливо слід ураховувати важливість оволодіння технікою мовленнєвого спілкування з дітьми, що мають обмежені

можливості, оскільки сприйняття, розуміння, їхнє ставлення до мовленнєвої інформації мають низку специфічних особливостей. Тому необхідна постійна робота учителя над виробленням оптимального темпу, ритму, письмовості, інтонації мовлення з урахуванням того, що слово вчителя є не тільки засобом інформації, але й засобом спонукання дітей до діяльності, керування нею, організації поведінки учнів.

Етико-деонтологічні проблеми в корекційній педагогіці мають свої специфічні риси, які визначаються специфікою учнів і навчально-виховної роботи з ними, її методів, особливостями її зв'язку із загальною педагогікою. Більш того, дефектологу доводиться займатися не тільки організацією навчання і виховання дитини з порушеннями психофізичного розвитку, але й соціальними питаннями, „лікуванням” і т.ін.

Будувати свою діяльність відповідно до вимог деонтології в корекційній педагогіці може вчитель, який обрав свою професію за покликанням. Але це не свідчить про перебільшення ролі природних задатків особистості у професійній діяльності вчителя-дефектолога. У підсумку фахівець формується всією системою навчання і виховання.

Сучасні підходи до формування професійної культури майбутніх вчителів-дефектологів передбачають наявність високого рівня їх естетичного виховання, спрямоване на вироблення у них відповідних переконань, етичних схильностей, звичок, стійких моральних якостей. З урахуванням професійної діяльності вчителя-дефектолога йому потрібно мати витримку, високу самосвідомість, бути здатним до самоконтролю, – тоді він зможе здійснювати контроль над своїми емоціями та почуттями, підпорядковуючи їх професійному обов'язку, принципам дефектологічної етики і деонтології.

У більш вузькому значенні під дефектологічною деонтологією слід розуміти сукупність етичних норм професійної діяльності фахівців і співробітників, які зайняті в корекційних установах. У межах дефектологічної етики слід розглядати такт і етикет вчителя-дефектолога,

оцінювання вчинків та дій педагога і всього персоналу навчально-виховних установ з етичних позицій [2].

Дефектологічна деонтологія, перш за все, виявляється в системі „вчитель-учень”. Вона містить специфічні, професійні та етичні вимоги, яких необхідно дотримуватися вчителю-дефектологу при виконанні службового боргу.

Тактика вчителя, його поведінка завжди повинні будуватися залежно від характеру учня з обмеженими можливостями, рівня його виховання, важкості захворювання. Для кожного учня потрібен індивідуальний підхід та заходи індивідуальної дії. У всіх випадках учні потребують утіхи. У випадках, коли дитина має незворотні патологічні зміни, вихованцю не слід говорити правду. Дитина шукає не правду, а надію. Вчитель-дефектолог зобов'язаний у кожному випадку розв'язувати питання про те, „що” говорити учню і „як” говорити. Розмова вчителя з учнем – мистецтво.

Етико-деонтологічний принцип у корекційній педагогіці вимагає, щоб вчитель у процесі спостереження підтримував моральний стан учня якою-небудь доречною реплікою або звертав увагу навіть на незначні позитивні зрушення в навчанні та вихованні. У той же самий час необережне слово вчителя, його байдуже або безвідповідальне ставлення до учня може не тільки спричинити погіршення результатів навчання та оздоровлення, але й непередбачувальні наслідки.

Етична категорія справедливості тісно пов'язана з поняттями „педагогічний обов'язок”, „етичний ідеал педагога” та іншими категоріями етики і деонтології. У складному й багатогранному процесі взаємин педагога та учня важливу роль виконує мовленнєве спілкування. Під час діалогу вчителя з учнем виникає „силове поле”, воно виявляється тим підґрунтям, коли обидва партнери, учасники діалогу, відчують, зрозуміло, кожен по-своєму, індивідуальний підхід. Тоді вчитель і учень стають, так би мовити, близькими один до одного, вчитель ототожнює себе з учнем, і взаємно цим

ототожненням обмінюються. Усі ці особистісні якості вчителя-дефектолога являють собою невід'ємну складову його професійної культури.

Формування професійної культури майбутнього вчителя-дефектолога повинно передбачати розвиток у нього наступних необхідних умінь: гностичних (підвищення психолого-педагогічних і спеціальних знань, здатність творчо застосовувати знання з вивчених дисциплін); дослідницьких (проведення педагогічних експериментів для визначення порівняльної ефективності змісту, методів навчання та виховання і т.ін.); проєктивних (планування навчально-виховного процесу, вибір оптимальних засобів, методів і прийомів для керівництва навчально-пізнавальною діяльністю учнів з урахуванням структури порушення, а також завдань виховання і розвитку дітей на кожному віковому етапі); конструкторсько-організаторських (ефективна побудова педагогічного процесу); діагностичних (педагогічне вивчення особистості та пізнавальної діяльності учнів, дитячого колективу); координаційних (об'єднання й узгодження змісту та спрямованості педагогічних дій на учнів, які здійснюються в системі громадського та сімейного виховання); комунікативних (творча співпраця, стиль стосунків вчителів-дефектологів із колегами, дітьми та батьками).

У взаємостосунках із дитиною важливе значення має така якість як доброта. Проте в практичній діяльності педагога-дефектолога трапляються випадки, коли окремі підлітки та їх родичі зловживають нею, використовуючи добре ставлення до себе в суто егоїстичних цілях. У таких випадках педагог, спираючись на професійний та етичний досвід, повинен бути справедливим і неупередженим при оцінці своїх і чужих дій, бо там, де порушується етична міра справедливості, як правило, створюються об'єктивні умови для виникнення конфліктів.

У створенні оптимальної обстановки (школа, інтернат та ін.) вчителю-дефектологу допомагає допоміжний персонал. Останні повинні добре володіти мистецтвом слова, у спілкуванні з учнями та їх родичами

дотримуватися відчуття міри й такту, прикладати максимум зусиль для створення атмосфери довіри між дитиною та вчителем.

У наш час етико-деонтологічні проблеми в корекційній педагогіці набувають нових рис. Науково-технічний прогрес, порушення екологічної рівноваги в природі, але не тільки зовнішній, спричиняють проблеми охорони рівноваги у внутрішньому середовищі.

Дотримуватися вимог деонтології в корекційній педагогіці може вчитель, який обрав свою професію за покликанням. З урахуванням професійної діяльності вчителя-дефектолога йому потрібно мати витримку, високу самосвідомість – тоді він може здійснювати контроль над своїми емоціями та відчуттями, підпорядковуючи їх професійному обов'язку, принципам дефектологічної етики й деонтології.

Висновки. В результаті проведеного дослідження були визначені та обґрунтовані сучасні підходи до проблеми формування професійної культури майбутніх вчителів-дефектологів, в основу яких покладено підвищення рівня професійної підготовки фахівців галузі корекційної освіти та їх етико-деонтологічного рівня. Серед сучасних підходів формування професійної культури майбутніх вчителів-дефектологів нами виокремлено розвиток їхньої комунікативної компетентності, необхідних умінь для провадження практичної діяльності, здійснення ґрунтовної теоретичної та практичної підготовки, набуття ними високого рівня естетичного виховання, спрямованого на вироблення у них відповідних переконань, етичних схильностей, звичок, стійких моральних якостей.

Проведене дослідження відкриває перспективу подальших досліджень феномену професійної культури корекційних педагогів. Подальшого дослідження потребують формування та розвиток мотивації вчителів-дефектологів до професійного самовдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басалюк Н. М. Можливості спеціальної школи у підвищенні фахової компетентності вчителя-дефектолога / Н. М. Басалюк // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. № 17. – С. 5–18.
2. Колишкін О. В. Вступ до спеціальності Дефектологія : навчальний посібник/ О. В. Колишкін. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. – 288 с.
3. Липа В. А. Основы коррекционной педагогики : учебное пособие / В. А. Липа. – Донецк : Лебідь, 2002. – 327 с.
4. Миронова С. П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту : монографія / С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – 304 с.
5. Миронова С. П. Основы корекційної педагогіки : навчальний посібник/ С. П. Миронова, О. В. Гаврилов, М. П. Матвєєва; за заг. ред. С. П. Миронової. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2010. – 264 с.